

MATERIAL
MERYTORYCZNY



DIAGNOZA JĘZYKOWO- -PEDAGOGICZNA W EDUKACJI DZIECI UCHODŹCZYCH

Autorka: Magdalena Zaborowska, pedagog społeczny,
Fundacja dla Wolności

WSTĘP

Niniejszy tekst prezentuje doświadczenia w zakresie wykorzystania diagnozy językowo-pedagogicznej w pracy z dzieckiem uchodźczym – cele i narzędzia diagnozy, obserwowane rezultaty, napotykanne trudności oraz rekomendacje do dalszych działań. Od 2012 roku Fundacja dla Wolności prowadzi zajęcia edukacyjne dla dzieci z ośrodka dla cudzoziemców w Warszawie. Zajęcia oparte są na pedagogice zabawy, łączą edukacyjne gry planszowe, zajęcia ruchowe i manualne. Od 2013 roku działaniami z grupą towarzyszy diagnoza językowo-pedagogiczna oraz indywidualna praca z dzieckiem i rodziną. Podstawą dla planowania wyżej wymienionych działań edukacyjnych było poznanie i zrozumienie kontekstu środowiska dzieci uchodźczych.

KONTEKST ŚRODOWISKA

Gdy mówimy o działaniach edukacyjnych skierowanych do dzieci uchodźczych, istotne jest zarysowanie kontekstu środowiska. Rodziny przebywające w sytuacji migracji przymusowej (starające się o ochronę poza krajem pochodzenia) znajdują się w sytuacji wysokiego stresu wynikającego z nowego otoczenia – języka, kultury; niepewności związanej z ich sytuacją życiową; różnych traum. Często doświadczają trudnych sytuacji rodzinnych – rozłąki, śmierci bliskich. Sytuacja ekonomiczna powoduje, że żyją w skromnych warunkach, niekiedy utrzymując się jedynie z pomocy otrzymywanej od państwa przyjmującego. Nawet jeśli dzieci dobrze adaptują się do nowych warunków, stres ich dorosłych opiekunów przekłada się na złą kondycję psychiczną samych dzieci. Dlatego też często potrzebne jest wsparcie psychologiczne.

Warto również zaznaczyć, że dzieci przybywające do Polski z innych krajów, posiadają różne doświadczenia edukacyjne oraz osiągnięcia. W grupie dzieci uchodźczych znaleźć można zarówno takie, które bez przerw i z sukcesem uczyły się w kraju pochodzenia; takie, które odbywały naukę szkolną w kilku krajach, które z różnych przyczyn doświadczyły przerw w edukacji, jak i takie, które dotychczas nie miały możliwości chodzenia do szkoły. Co więcej, w wyniku trwającej procedury weryfikującej możliwość pozostania na terenie Polski, codziennym aktywnościom towarzyszy nieustanne poczucie tymczasowości. W każdej chwili może przyjść decyzja zobowiązująca rodzinę do opuszczenia kraju lub rodzina sama pragnie wyjechać do innego kraju.

Te wszystkie czynniki mają znaczenie dla zakresu, motywacji i osiąganych wyników wszystkich aktywności podejmowanych przez poszczególne osoby.



Działania realizowane przez zespół Fundacji dla Wolności w ośrodku mają na celu wsparcie rozwoju i edukacji dzieci. Diagnoza i indywidualna praca z dzieckiem i rodziną pojawiły się w naszych działaniach w 2013 roku w trakcie wakacyjnych zajęć, które miały przygotować dzieci do rozpoczęcia edukacji w szkole w Polsce. Od tego czasu diagnoza stała się nieodłącznym elementem dalszych działań. Dotychczas zostało nią objętych około 50 dzieci, podczas gdy w zajęciach grupowych rocznie bierze udział łącznie około 80–100 dzieci (liczba ta wynika z rotacji mieszkańców ośrodka, a co za tym idzie, zmieniającej się grupy uczestników i uczestniczek oraz zmieniającego się zapotrzebowania na zajęcia).

PO CO STOSUJEMY DIAGNOZĘ?

Od samego początku celem diagnozy było poznanie indywidualnych potrzeb edukacyjnych – dostrzeżenie umiejętności i zainteresowań oraz obszarów wymagających wsparcia. W pierwszej edycji koncentrowaliśmy się na poznaniu poziomu znajomości języka polskiego i gotowości szkolnej. Wraz z upływem czasu diagnoza zaczęła nam służyć do wychycenia trudności edukacyjnych wynikających ze zdrowia lub rozwoju takich, jak wada wzroku, ubytki słuchu, wady neurologiczne, niepełnosprawność intelektualna.

Co więcej, te indywidualne spotkania są formą nawiązania bliższego kontaktu z rodziną. W większości przypadków diagnozie towarzyszy rodzic, z którym rozmawiamy na temat biografii rozwojowej dziecka. Rozmowa z rodzicem i obserwacja aktywności dziecka są próbą zrozumienia sytuacji dziecka i rodziny. Obecność rodzica pozwala również na obserwację relacji rodzic – dziecko oraz zachowań rodzica, które mogą mieć znaczenie dla aktywności dziecka. Dorosły widzi, jakiego rodzaju aktywności podejmuje dziecko w czasie zajęć oraz uwagę, jaką pedagog poświęca dziecku, dzięki czemu ma większe zaufanie do działań prowadzonych przez cały zespół.

JAK PROWADZIMY DIAGNOZĘ?

Diagnozę prowadzimy przy wykorzystaniu różnorodnych gier i zabaw sprawdzających umiejętności w sferze językowej, wzrokowej, słuchowej, manualnej, motorycznej oraz zdolność koncentracji na zadaniu. Udział w zajęciach jest dobrowolny. W trakcie spotkania dzieci rysują, wycinają, piszą, czytają, układają obrazki, wydają dźwięki, opowiadają historie, wykonują ćwiczenia ruchowe z przedmiotami, grają z prowadzącym w różne gry planszowe. Wykorzystujemy zarówno materiały dostępne w publikacjach z zakresu diagnozy pedagogicznej¹, wieloelementowe gry edukacyjne² zawierające ilustracje przedmiotów, historie obrazkowe, litery i słowa, jak i tworzymy własne plansze. Przykładem stworzonego przez nas materiału jest zbiór kart zawierający figury geometryczne w różnych kształtach i kolorach, które wykorzystujemy do sprawdzenia znajomości nazw kolorów i figur, umiejętności porządkowania według kryteriów oraz umiejętności liczenia.

W trakcie spotkania poza językiem polskim wykorzystujemy inne języki znane dziecku. Warunkiem jest znajomość wspólnego języka z dzieckiem lub rodzicem. Komunikacja w kilku językach pozwala na rozszerzenie obszaru diagnozy do realnego zakresu umiejętności i wiedzy. Umiejętność czytania i pisanie w języku innym niż polski pozwala zorientować się, czy dziecko dotychczas posiadało tę umiejętność, czy edukacja w języku polskim będzie pierwszym doświadczeniem w tym zakresie. Opowiadanie historii w języku ojczystym mimo, iż nie rozumiemy, co mówi dziecko, pozwala na zaobserwowanie aktywności komunikacyjnej.

¹ Zob. m.in. J. Tomczak, R. Ziętara, „Kwestionariusz diagnozy i narzędzia badawcze w terapii pedagogicznej”, Impuls, Kraków 2014.

² Zob. gry edukacyjne firmy Aleksander m.in. „Czytam wyrazy”, „Słowny ekspres”, „Opowiem Ci mamę”.



KORZYŚCI PŁYNĄCE Z DIAGNOZY

Dzięki wykorzystaniu diagnozy poznajemy umiejętności dzieci i ich historię, co pomaga nam w codziennych działaniach edukacyjno-wychowawczych realizowanych w świetlicy na terenie ośrodka, zrozumieniu i wspieraniu rozwoju podopiecznych. Możemy również obserwować efekty grupowych i indywidualnych zajęć edukacyjnych. Powtarzając pewne aktywności po jakimś czasie, obserwujemy zmianę, jaka zachodzi w obszarze umiejętności manualnych, motorycznych, komunikacji, umiejętności czytania i pisania, czy motywacji do podejmowania aktywności.

Co więcej, dzieci rozpoczynające działania od indywidualnej pracy, w tym zajęć diagnostycznych, są bardziej skłonne przestrzegać zasad w pracy grupowej. Chętniej budują więź z prowadzącym, który poświęca im czas i uwagę, co przekłada się na ich motywację do podejmowania aktywności edukacyjnej i przestrzegania zasad.

W kilku przypadkach diagnoza pozwoliła na wykrycie niewidocznych na pierwszy rzut oka niepełnosprawności intelektualnych, ubytku słuchu i znacznej wady wzroku. Dzieci te skierowane zostały na badania specjalistyczne w kierunku określenia specjalnych potrzeb edukacyjnych.

TRUDNOŚCI I DYLEMATY

Trudności, z jakimi mierzymy się w trakcie działań, związane są z ograniczonymi możliwościami organizacyjnymi, postawą wycofania u dzieci i ich rodziców, brakiem możliwości obserwowania zmian oraz brakiem systemowych rozwiązań w sferze wsparcia edukacyjnego dzieci cudzoziemskich.

Niekiedy obserwujemy bierność rodzica w sferze edukacyjnej dziecka. Rodzic świadomy jest krótkiego czasu pobytu w Polsce, w związku z czym nie traktuje edukacji jako priorytetu. Jednak większość rodziców wykazuje zainteresowanie edukacją dzieci, nie znają oni jednak systemu oświaty w Polsce, instytucji czy inicjatyw wspierających rozwój takich jak zajęcia wyrównawcze, świetlice środowiskowe lub socjoterapeutyczne, poradnie psychologiczno-pedagogiczne.

Mimo iż, diagnoza pozwala na obserwowanie zmian w rozwoju dziecka, często w wyniku nagłej utraty kontaktu z rodzinami spowodowanej zmianą miejsca zamieszkania na terenie Polski, koniecznością opuszczenia kraju lub wyjazdem na zachód Europy, zmianę obserwujemy jedynie w krótkim czasie, co nie pozwala na ocenę trwałości efektów naszej pracy. Większość rodzin, z którymi współpracowaliśmy, opuściło Warszawę lub Polskę. Nieliczni, po opuszczeniu ośrodka pozostali w Warszawie (około 6 rodzin). W związku z tym, że efekty obserwowalne są jedynie w krótkim czasie, niemożliwe jest tworzenie długofalowych planów rozwoju dla poszczególnych osób.

Kolejnym czynnikiem utrudniającym działanie jest brak systemowego rozwiązania, które zapewniłoby ciągłość działań wspierających edukację dzieci w procedurze uchodźczej. Istnieje wiele inicjatyw organizacji pozarządowych, które pojawiają się i zanikają. Między organizacjami i instytucjami brakuje przepływu informacji. Efektywność zależy w wielu sytuacjach od indywidualnej woli współpracy pomiędzy zaangażowanymi osobami. Co więcej, podejście indywidualne i działania diagnostyczne w sferze edukacyjnej nie są jednym z priorytetów w większości programów grantowych. Ze względu na ograniczone fundusze – a co za tym idzie ograniczony zespół i czas na działania – nie jest możliwe objęcie diagnozą wszystkich dzieci przebywających w ośrodku.

Ponadto, diagnoza indywidualna nie uwzględnia sfery funkcjonowania społecznego. Fakt, że dziecko przestrzega zasad w spotkaniu indywidualnym z pedagogiem (niekiedy również w obecności rodzica) nie gwarantuje, iż będzie dobrze funkcjonować w grupie rówieśniczej. Szczególnie w sytuacji, gdy zmianie miejsca zamieszkania towarzyszą traumatyczne przeżycia, większość dzieci preferuje aktywności indywidualne lub w małych grupach. Liczba bodźców docierająca do dziecka w trakcie działań w większej grupie często blokuje aktywność lub uruchamia zachowania antagonistyczne. Zatem w celu obserwowania kompetencji społecznych istotne są obserwacje w trakcie działań grupowych.



O ile narzędzia diagnozy przystosowane są do dzieci w wieku szkoły podstawowej, pojawia się dylemat, jak dostosować narzędzia do diagnozy młodzieży? W jej przypadku bowiem, zakres wiedzy i umiejętności jest znacznie szerszy, a co za tym idzie zdefiniowanie obszarów wymagających wsparcia jest bardziej skomplikowane. Kolejnym ograniczeniem, które wiąże się z diagnozą, jest brak wspólnego języka komunikacji. W takich sytuacjach zakres diagnozy zostaje znacznie ograniczony i może służyć jedynie jako narzędzie do obserwacji zmian, jakie zachodzą w wyniku edukacji w języku polskim.

REKOMENDACJE

Powyższe doświadczenia pozwalają na sformułowanie wniosku, iż diagnoza, która pozwala na wychwycenie braków, a następnie indywidualna praca pozwalająca na wsparcie rozwoju, powinny być ważnym elementem w pierwszej fazie integracji i edukacji dzieci uchodźczych. Nieuzupełnione i stale powiększające się braki edukacyjne bez działań mających na celu wyrównanie szans prowadzić mogą bowiem do całkowitej blokady edukacyjnej. Brak działań wspierających edukację i rozwój dzieci uchodźczych niesie ze sobą ryzyko marginalizowania środowiska migrantów przymusowych, co w dłuższej perspektywie czasu może mieć negatywne konsekwencje dla całego społeczeństwa przyjmującego. Dlatego też w planowaniu programów wspierających edukację dzieci uchodźczych warto uwzględnić następujące rekomendacje:

1. Diagnoza i indywidualna praca powinny być stałym elementem towarzyszącym działaniom edukacyjnym skierowanym do dzieci uchodźczych.
2. Ważne, aby diagnoza, oprócz języka polskiego, prowadzona była z wykorzystaniem innych języków, którymi posługuje się dziecko.
3. Praca indywidualna powinna być jedną z podstawowych metod wsparcia edukacji i rozwoju dzieci cudzoziemskich, a diagnoza stałym elementem działań skierowanych do grupy. Budowanie pozytywnej relacji dziecko – wychowawca jest bowiem jednym z bodźców motywujących do podejmowania aktywności.
4. Dla zachowania systematyczności konieczne jest zaplanowanie czasu i miejsca na spotkania indywidualne poza zajęciami z grupą oraz zapewnienie odpowiednio przygotowanych osób prowadzących; oba typy działania w dłuższej perspektywie czasu.
5. Istotnym elementem jest kontakt z rodzicem, co pozwala poznać biografię rodziny i właściwie zrozumieć kontekst zachowania i umiejętności dziecka.
6. Wychowawca wykorzystujący diagnozę w swej pracy pedagogicznej powinien posiadać wrażliwość językowo-kulturową. Jednym z ważniejszych składników kompetencji w zakresie komunikacji międzykulturowej jest świadomość, że pewne przedmioty, obrazy lub pojęcia mogą nie występować lub mieć inne znaczenie w danym języku lub kulturze. Dlatego też konieczne jest wykorzystywanie różnorodnych narzędzi i elastyczne ich stosowanie.
7. Stosowanie diagnozy na wejściu dziecka do placówki edukacyjnej pozwala adekwatnie dobrać poziom edukacji do umiejętności dziecka, a w przypadkach tego wymagających zagwarantować indywidualny tok nauczania lub zajęcia wyrównawcze.
8. Skuteczność działań wspierających zależy w dużej mierze od komunikacji między różnymi osobami zaangażowanymi w proces wsparcia. Konieczna jest więc współpraca pomiędzy różnymi osobami mającymi kontakt z dziećmi.